

Міністерство освіти і науки України Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
Медичний інститут

Кафедра психології

«ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»

завідувачка кафедри психології

_____ Ірина ЛИСЕНКОВА

30 травня 2023 року

УДК 159.923.38-053.6

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ

Кваліфікаційна робота бакалавра
за освітньою програмою «Психологія» першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальність 053
«Психологія»

Виконала:

студентка 4663 групи

ВАСИЛЬЄВА Катерина Валеріївна

Науковий керівник:

доктор психологічних наук

ЯБЛОНСЬКИЙ Андрій Іванович

Міністерство освіти і науки України Чорноморський національний університет
імені Петра Могили Кафедра психології

Освітній рівень – бакалавр

Галузь знань: 05 – Соціальні та поведінкові науки Спеціальність: 053
«Психологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувачка кафедри психології

_____ Ірина ЛИСЕНКОВА

«01» червня 2023 року

**ЗАВДАННЯ
НА ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ БАКАЛАВРА**

Студентці ВАСИЛЬЄВІЙ Катерині Валеріївні

1. Тема роботи: «Психологічні особливості обдарованих підлітків»
затверджена наказом Чорноморського національного університету імені
Петра Могили № 206 від «10» листопада 2022 року.
2. Об'єкт дослідження – психологічні особливості підлітків.
3. Предмет дослідження – особливості психологічного розвитку, когнітивні
процеси, соціально-емоційний стан та особистісні риси
обдарованих підлітків.
4. Завдання дослідження:
 - Охарактеризувати поняття та види обдарованості у сучасній
психології.
 - Дослідити підлітковий вік з погляду різних психологічних теорій.
 - Надати характеристику особливості когнітивної сфери
обдарованих підлітків та особливості особистості обдарованих
підлітків.
 - Проаналізувати взаємозв'язок особливостей обдарованості
особистості та акцентуацій характеру підлітків.
 - Створити рекомендації щодо застосування психологічних
практик.
5. Науковий керівник роботи.

ППП та посада керівника	Завдання видано (дата, підпис)	Завдання виконано (дата, підпис)
Яблонський Андрій Іванович , кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології	21 вересня 2022 року _____	10 травня 2023 року _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи бакалавра (КРБ)	Строк виконання етапів роботи
1.	Погодження керівником змісту КРБ.	10.10.2022 р.
2.	Пошук, добір та опрацювання літературних джерел з проблематики дослідження.	01.11.2022 р.
3.	Робота над підготовкою тексту КРБ.	1.12.2022 р.
3.1.	Розділ 1. Теоретичний аналіз проблеми обдарованості та обдарованих підлітків	23.12.2022 р.
3.2.	Розділ 2. Методики діагностики обдарованих підлітків	01.03.2023 р.
3.3.	Розділ 3. Результати дослідження та їх обговорення	28.04.2023 р.

4.	Висновки	10.05.2023 р.
5.	Захист КРБ на кафедрі (попередній захист).	16.05.2023 р.
6.	Захист КРБ перед Екзаменаційною комісією.	21.06.2023 р.

Студентка _____ Катерина ВАСИЛЬЄВА

(підпис)

Науковий керівник _____ Андрій ЯБЛОНСЬКИЙ

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Васильєва К.В. «Психологічні особливості обдарованих підлітків».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра за спеціальністю 053 «Психологія» - Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2023.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню особливостей розвитку та самовизначення обдарованих підлітків.

Робота складається з трьох розділів. У першому розділі було проаналізовано теорії розвитку обдарованості та з'ясовано, які критерії використовуються для визначення обдарованості. Було визначено, що обдарованість є складним поняттям, яке не має однозначного визначення.

У другому розділі проводиться емпіричне дослідження та аналіз факторів, які впливають на розвиток обдарованих підлітків.

У третьому розділі розглядаються результати дослідження, а також розглядається взаємозв'язок обдарованості та акцентуації характеру. Робота містить практичні рекомендації для педагогів та батьків, що можуть допомогти у розвитку обдарованих підлітків та їх соціальній адаптації.

Об'єктом дослідження виступають психологічні особливості підлітків. Предметом дослідження є особливості психологічного розвитку, когнітивні процеси, соціально-емоційний стан та особистісні риси обдарованих підлітків.

Кваліфікаційна робота має значимість для покращення системи освіти обдарованих підлітків та може бути використана в практичній діяльності психологів та педагогів.

Ключові слова: "обдарованість", "підлітки", "мотивація", "когнітивний розвиток", "емоційна стійкість" та "соціальна адаптація".

ANNOTATION

Vasylieva K.V. "Psychological features of gifted teenagers."

Qualification work for obtaining the educational and qualification level of a bachelor in specialty 053 "Psychology" - Black Sea National University named after Peter Mohyla, Mykolaiv, 2023.

The qualification work is devoted to the study of the peculiarities of development and self-determination of gifted teenagers.

The work consists of three sections. The first chapter analyzed the theories of the development of giftedness and clarified what criteria are used to determine giftedness. It was determined that giftedness is a complex concept that does not have a clear definition.

In the second chapter, an empirical study and analysis of factors that influence the development of gifted adolescents is carried out.

In the third section, the results of the study are considered, and the relationship between giftedness and character accentuation is also considered. The work contains practical recommendations for teachers and parents that can help in the development of gifted teenagers and their social adaptation.

The object of research is the psychological characteristics of teenagers. The subject of the study is the peculiarities of psychological development, cognitive processes, socio-emotional state and personality traits of gifted teenagers.

The qualification work is significant for improving the education system of gifted teenagers and can be used in the practical activities of psychologists and teachers.

Key words: "giftedness", "adolescents", "motivation", "cognitive development", "emotional stability" and "social adaptation".

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНOSTІ ТА ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ.....	6
1.1 Поняття та види обдарованості у сучасній психології.....	6
1.2 Підлітковий вік з погляду різних психологічних теорій.....	14
1.3 Особливості когнітивної сфери та особистості обдарованих підлітків.....	19
Висновки до першого розділу.....	24
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИКИ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ.....	25
2.1 Матеріали дослідження та процедура дослідження.....	25
2.2 Методи дослідження.....	28
Висновки до другого розділу.....	34
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ.....	36
3.1 Результати вивчення обдарованості підлітків.....	36
3.2 Результати вивчення особливостей акцентуацій характеру підлітків.....	40
3.3 Взаємозв'язок обдарованості особистості та її акцентуацій характеру.....	48
Висновки до третього розділу.....	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57

ВСТУП

Становлення психічно та фізично здорової особистості в умовах інтенсивного розвитку економічних, соціальних, політичних відносин та загальної нестабільності у світі є одним з найважливіших завдань у сучасному суспільстві. Одне з можливих рішень цієї проблеми може бути створення спеціалізованих установ для обдарованих дітей та підлітків. В останні роки активно ведуться роботи у цьому напрямку, з'являються школи-інтернати, спеціалізовані гімназії, благодійні організації та ін.

У наукових працях проблема обдарованості почала описуватися лише у двадцятому столітті, одним з перших, хто звернув увагу на обдарованих дітей С.Л. Рубінштейн. Він описував обдарованість як «рівень загальних здібностей, що виявляються як здатність до загального (загальноосвітнього) навчання, а під спеціальною обдарованістю рівень спеціальних здібностей: технічних, музичних тощо».

У дослідженні обдарованості особливе місце посідають одразу декілька психологів. Льюїс Терман, Франц Яворський, Рене Альбенс, Хосеф Рензулі.

У нашій країні почалася активна розробка цієї проблематики, проте існує безліч визначень обдарованості, часом прямо протилежних один одному. Розроблено велику кількість рекомендацій для педагогів та психологів, які працюють у школі, як працювати з такими людьми.

Однак у клінічній психології досліджень, присвячених проблемі обдарованості не так багато, тому це представляє великий науковий простір для вивчення клініко-психологічних характеристик обдарованих підлітків, з метою розробки практичних рекомендацій щодо роботи з обдарованими підлітками.

Актуальність теми полягає в тому, що розуміння та підтримка обдарованих підлітків є важливим завданням у сфері освіти та розвитку.

Розуміння психологічних особливостей обдарованих підлітків дозволяє вдосконалити підходи до їхньої освіти, а отже, збільшити їхню навчальну ефективність. Розробка індивідуалізованих навчальних програм, підтримка самостійного навчання та створення сприятливого середовища можуть значно покращити їхню академічну продуктивність, що має велику цінність як для кожної особистості окремо, так і для освітньої програми в цілому. Також, обдаровані підлітки можуть мати високий рівень стресу та психологічного навантаження. Дослідження їхніх особливостей допомагає виявити фактори, що сприяють їхньому емоційному благополуччю, та розробити стратегії психологічної підтримки.

Метою даного дослідження є вивчення клініко-психологічних особливостей підлітків із високим рівнем інтелекту.

Виходячи з мети дослідження, були поставлені наступні **завдання**:

- Охарактеризувати поняття та види обдарованості у сучасній психології;
- дослідити підлітковий вік з погляду різних психологічних теорій;
- надати характеристику особливості когнітивної сфери обдарованих підлітків та особливості особистості обдарованих підлітків;
- проаналізувати матеріали дослідження та процедуру дослідження;
- здійснити аналіз методів дослідження;
- провести математико-статистичні методи обробки даних;
- узагальнити результати вивчення особливостей акцентуацій характеру та обдарованості підлітків;
- проаналізувати взаємозв'язок особливостей обдарованості особистості та акцентуацій характеру підлітків;
- обговорити результати дослідження.

Об'єкт дослідження. У дослідженні взяли участь 24 підлітка у віці від 15 до 17 років.

Предметом дослідження є взаємозв'язок акцентуацій характеру та обдарованості особистості.

Дослідно-експериментальною базою було обрано громадську організацію “Асоціація обдарованої молоді” місто Львів.

Під час написання роботи було використано ряд **методів дослідження**, серед яких: аналіз, синтез, зіставлення, порівняння, абстрагування, історичний, статистичний, аналітичний та інші.

Практична значимість отриманих результатів полягає в тому, що результати і матеріали даної роботи можуть використовуватися в роботі практичного психолога, шкільної службі СППС, індивідуальному і груповому консультуванні, педагогічній роботі з дітьми, які по дослідженим параметрам можуть називатись обдарованими.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати роботи були представлені на Міжнародній науково-практичній конференції “Соціально-психологічні проблеми суспільства” Таврійського національного університету ім. Вернадського.

Публікації. Основний зміст і результати роботи відображено у збірниках матеріалів конференції.

Структура роботи. Дана робота складається зі вступу і трьох розділів, які поділяються на підрозділи, висновків, списку використаних джерел в кількості 70 штук. В роботу включено 5 таблиць та 3 рисунка.

Загальний обсяг роботи 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНOSTІ ТА ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ

1.1 Поняття та види обдарованості у сучасній психології

В даний час існує безліч трактувань терміну "обдарованість". Багато вчених виявляли інтерес до цієї теми, так, наприклад, наводять таке визначення «обдарованість загальна (англ. general aptitude, gift) - рівень розвитку загальних здібностей, що визначає діапазон діяльностей, у яких людина може досягти великих успіхів[40, с. 7].

У своїх роботах вчені наводять термін «здатки» і розуміють його, як якусь органічну та спадкову основу для розвитку здібностей, здібності вони визначають як функцію, що розвивається на основі задатків та в ході розвитку особистості здібності перетворюються та змінюються[15; 18; 19].

У своїх працях науковці загальну обдарованість, розуміють як здатність до праці та навчання а спеціальні види обдарованості, як музичну, художню та ін. Однак вони не прагнуть ототожнити обдарованість з інтелектом, оскільки в цьому процесі не задіяні лише інтелект, а й особливості особистості, темпераменту, темп діяльності та ін[14; 20; 50; 52;].

Якщо під загальною обдарованістю розуміти взяті в її єдності сукупність всіх даних людини, від яких залежить її продуктивність діяльності, то до неї включається не лише його інтелект, а й у єдності та взаємопроникненні інші властивості і особливості особистості.

Досить часто науковці у своїх працях використовують поняття «здатності», проте вони бачать у цьому терміні індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої, ці особливості повинні мати відношення до

успішності виконання того чи іншого виду діяльності і не зводяться до знань, умінь та навичок, вже виробленим у цієї людини[16; 17; 33; 35].

Варто співвідносити поняття обдарованість з успішність виконання тієї чи іншої діяльності. Обдарованість, розуміється, як, то якісно-своєрідне поєднання здібностей, від якого залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху в виконанні тієї чи іншої діяльності[64, с. 31].

Деякі науковці відштовхуються від поняття «здатності», однак, вони визначають цей термін як спосіб виконання діяльності. У даному визначенні виділяється те, що здібності не можуть бути вродженими, а набуваються протягом життя. З погляду на те, як швидко людина освоює ту чи іншу діяльність на пряму залежить від задатків. Таким чином, задатки – це такі природні можливості, які можуть перетворитися на здібності, а можуть і не перетворитися. Високий рівень розвитку визначається як обдарованість[49, с. 30].

В даний час набула поширення «робоча концепція обдарованості» у цьому підході обдарованість розуміється як якість психіки, яка допомагає досягти високих результатів у тому чи іншому виді діяльності в порівнянні з іншими людьми[34].

Обдарованість — це системна якість психіки, що розвивається протягом життя визначає можливість досягнення людиною вищих у порівнянні з іншими людьми, неабияких результатів в одному або кількох видах діяльності[41, с. 6].

Розглянемо різницю між поняттями «обдарованість» і «талант». Талант розуміється, як творча здібність, яка виявилася в реальних досягнення. Обдарованість у цій концепції розуміється, як потенційний талант, який може проявитися надалі в життєвому шляху.

Також варто визначити обдарованість, як три взаємопов'язані характеристики:

- випереджальний розвиток пізнання,
- психологічний розвиток,
- фізичні дані[26, с. 9]

У західній психології стало вельми поширеним поняття «інтелект», відповідно, чим вищі бали інтелекту, тим вище обдарованість людини. Існує кілька теорій інтелекту.

Однією з перших теорій інтелекту була гештальт-психологічна концепція інтелекту. Одним із представників цього підходу є Вертгеймер, він бачив інтелект, як процес структурування процесу свідомості. Основний напрямок, яким йде даний процес – це перехід до «хорошого гештальту», тобто до найпростішого, зрозумілого, осмисленому образу, в якому в повному обсязі відтворюються всі основні елементи складної ситуації[65, с. 73].

Ще один досить поширений підхід до розуміння сутності інтелекту – це генетичний підхід. У цій концепції інтелект розглядається як спосіб адаптації живої істоти до вимог навколишнього середовища, що сформувався у процесі еволюції. Це визначення було представлено Чарлсворзом у 1976 році[10, с. 28].

Ще одним прихильником цього підходу є Ж.Піаже. Він створив свою теорію інтелекту – операційну. У даній теорії дається таке визначення інтелекту – це форма адаптації організму до середовища, що є єдністю процесу асиміляції (відтворення елементів середовища у психіці суб'єкта у вигляді когнітивних схем) та акомодатії (зміна цих схем у залежності від вимог навколишньої дійсності)[36].

Наступний підхід у понятті природи інтелекту є культурно-історичний підхід Л.С.Виготського. Він розглядає інтелект з точки зору психічного розвитку. За поглядами Виготського, інтелект не є простою сумою окремих здібностей людини, а є системою складних процесів, що ґрунтуються на соціальному та культурному досвіді. [1].

Інтелект у соціально-біхевіористичному розглядається, як сукупність когнітивних навичок, засвоєння яких є важливим етапом в інтелектуальному розвитку. Одним із представників цього підходу є А. Стаатс. Він розглядає інтелект як систему поведінкових навичок, які є результатом «кумулятивно-ієрархічного навчання»[70].

Х. Айзенк бачив доказ існування інтелекту у його нейрофізіологічної детермінації. Як доказ цього припущення Айзенк запропонував кореляційну залежність показників інтелекту з характеристиками викликаних потенціалів мозку[1].

Відмінності у показниках інтелекту Айзенк пояснював тим, що у різних людей різна нейрофізіологічна організація. В інтелекті автор виділяє кілька компонентів:

- швидкість вирішення,
- наполегливість у пошуку рішення,
- помилки виконання[1].

Л. Терстоун розглядав інтелект як регулюючу функцію. Він бачив інтелект як прояв, як здатність гальмувати імпульсивні спонукання чи призупиняти їх дію до того часу, поки вихідна ситуація не буде осмислена в контексті найбільш прийняттого для людини способу поведінки. [29, с. 65]

Р. Стенберг розглядає інтелект, як форму ментального самоврядування. Ця теорія розглядає інтелект, як форму ментального самоврядування, що включає три взаємопов'язані субтеорії:

- компонентів,
- контексту,
- досвіду[69].

Він виділив три компоненти інтелекту:

- 1) метакомпоненти - процеси регуляції розумової діяльності;

2) компоненти виконання – процеси перетворення інформації та процеси формування реакції у відповідь;

3) компоненти засвоєння та використання знань.

Субтеорія контексту дозволяє проаналізувати зовнішні прояви ментального самоврядування, які характеризують функції інтелекту щодо його оточення насправді. Субтеорія досвіду описує можливості інтелекту з точки зору "новизна - стереотипність"[69].

У дослідженні обдарованості особливе місце посідають одразу декілька психологів. Льюїс Терман, автор відомого "Довготривалого дослідження обдарованості", вивчав розвиток обдарованих дітей протягом всього їх життя Франц Яворський розробив концепцію "Двомірної моделі обдарованості" (The Two-Part Model of Giftedness), в якій він розрізняє когнітивну обдарованість та творчу обдарованість [68, с.123].

Рене Альбенс досліджував різні аспекти обдарованості та розробляв програми інтелектуального розвитку для обдарованих дітей [68, с.126].

Однак, найвпливовішою стала "трикільцева модель обдарованості" Рензулі. Ця модель включає у собі три компоненти: інтелект вищий за середній, посилену мотивацію та творчість. Співвідношення цих параметрів може бути різним, таким чином обдарованість не зводиться до якоїсь величини. Дана модель зручна в практичній роботі, оскільки допомагає поглянути на інтелект дитини з точки зору взаємодії цих компонентів [68, с.142].

У своїх працях Чуднівський В.Е. розробляє особистісний підхід до формування здібностей. Він виділяє особистісну спрямованість, сформованість ієрархії мотивів у формуванні здібностей. Яскраво виявляється обдарованість нерідко визначає формування спрямованості. Здібності починають вести за собою особистість[59].

Виникає схильність удосконалюватись у тій діяльності, в якій існуючий дар розвивається. Це може багато в чому визначити генеральну лінію становлення особистості, її спрямованість[59].

Таким чином, в даний час сформовано декілька напрямків у сфері обдарованості. Одні теорії спрямовані на практичну роботу, тоді як інші розробляють структуру обдарованості.

Розглянемо більш детально види обдарованості. Питанням видів обдарованості у різний час займалися багато вчених. У розвинених країнах цьому питанню приділяється достатньо уваги, навіть на державному рівні так, наприклад, у США комітет з освіти у 1972 році опублікував таке визначення обдарованості: обдарованими чи талановитими людьми можна вважати тих, які, за оцінками досвідчених фахівців, демонструють високі досягнення в одній або кількох з наступних сфер діяльності:

- спортивної,
- художньо-естетичної,
- спілкування та лідерства,
- інтелектуальної,
- академічної[66, с. 9].

Марленд 1972 року запропонував виділити такі види обдарованості: загальну інтелектуальну обдарованість, специфічну обдарованість, перевагу дитини займатися якимось певним видом діяльності, творчість або продуктивність мислення, здатність до візуальних та виконавчих видів діяльності, здатність до лідерства, психомоторні можливості[67].

Н.С. Лейтес порівнював розумовий розвиток обдарованих дітей та їх однолітків зі звичайним рівнем розвитку. На підставі цього порівняння Лейтес виділив три групи дітей [27]:

1. Діти з прискореним інтелектуальним розвитком, що випереджають на кілька років фізичний вік. Для них характерна ненаситність пізнавальної потреби та висока розумова активність.

2. Діти з ранньою розумовою спеціалізацією – у них при звичайному рівні інтелекту виявляється особлива схильність до будь-якої окремої галузі науки чи техніки.

3. Діти з окремими неабиякими здібностями.

Матюшкін А.М. зробив спробу систематизувати знання про обдарованості та вивів такі критерії визначення видів обдарованості: вид діяльності та сфери психіки, що забезпечують його, сформованості, форму проявів, широту проявів у різних видах діяльності, особливості вікового розвитку. Основними критеріями під час створення даної класифікації послужили вид діяльності та сфери, що забезпечують цю діяльність. Відповідно до критеріїв Матюшкін виділив такі види обдарованості [28]:

- 1) у практичній діяльності (спортивна, організаційна);
- 2) у пізнавальній діяльності (інтелектуальна, обдарованість у галузі різних видів наук;
- 3) у художньо-естетичній діяльності (хореографічну, сценічну тощо);
- 4) у комунікативній діяльності (лідерська)
- 5) у духовно-ціннісній діяльності – обдарованість, яка проявляється у створенні нових цінностей, у служінні людям.

Існують інші критерії класифікувати обдарованість:

- за рівнем сформованості,
- за формою прояву,
- за шириною прояву в різних видах діяльності,
- за особливостями вікового розвитку[57, с. 92].

За ступенем сформованості виділяють актуальну обдарованість та потенційну обдарованість[30].

Актуальна обдарованість – це психологічна характеристика дитини з такими рівнем психічного розвитку, що виявляються у вищому як виконання діяльності в конкретній предметній галузі порівняно з віковою та соціальною нормами[63, с. 77].

Потенційна обдарованість – це психологічна риса дитини, яка має певні психічні схильності для високих досягнень у тому або в іншому виді діяльності, але не може реалізувати свої можливості в даний час у силу їх функціональної недостатності[58, с. 19].

За формою прояву виділяється явна обдарованість та прихована обдарованість.

Явна обдарованість проявляється у діяльності дитини досить яскраво та чітко, зокрема і за несприятливих умов. Досягнення дитини настільки очевидні, що його обдарованість не викликає сумніву[11, с. 82].

Прихована обдарованість проявляється у незвичайній, замаскованій формі, вона не помічається оточуючими. В результаті зростає небезпека помилкових висновків про відсутність обдарованості такої дитини.

За широтою проявів у різних видах діяльності виділяють загальну обдарованість та спеціальну обдарованість.

Загальна обдарованість проявляється по відношенню до різних видів діяльності і постає як основа їхньої продуктивності. Найважливіші аспекти загальної обдарованості - розумова активність та її саморегуляція[13, с. 31].

Спеціальна обдарованість проявляє себе у конкретних видах діяльності і зазвичай визначається щодо окремих сфер (поезія, математика, спорт, спілкування тощо)[12, с. 69].

За особливостями вікового розвитку виділяють ранню обдарованість та пізню обдарованість.

Вирішальними показниками тут виступають темпи психічного розвитку, а також ті вікові етапи, на яких обдарованість проявляється у явному вигляді.

Необхідно враховувати, що прискорений психічний розвиток і відповідно раннє виявлення обдарувань далеко не завжди пов'язані з високими досягненнями у старшому віці. У свою чергу, відсутність яскравих проявів обдарованості у дитячому віці не означає негативного висновку щодо перспектив подальшого психічного розвитку особистості[59, с. 42].

Доведено, що існує певна залежність між віком, в якому проявляється обдарованість, та сферою діяльності. Найбільш рано обдарування виявляється у сфері мистецтва, особливо у музиці. Дещо пізніше обдарованість проявляється у сфері образотворчого мистецтва. У науці досягнення значних результатів у вигляді видатних відкриттів, створення нових галузей та методів дослідження тощо, відбувається зазвичай пізніше, ніж у мистецтві. Це пов'язано, зокрема, з необхідністю придбання глибоких та великих знань, без яких неможливі наукові відкриття. Раніше за інших обставин при цьому виявляються математичні обдарування. Ця закономірність підтверджується фактами біографій великих людей.

Таким чином, в даний час існує кілька напрямків у визначенні видів обдарованості, найбільш розробленою є концепція Матюшкіна.

1.2. Підлітковий вік з погляду різних психологічних теорій

Одним із перших дослідників, який почав цікавитися проблемою підліткового віку був Ст.Холл. Він назвав цей період «бурею і натиском», оскільки цей період характеризується мінливим характером від романтики до

депресії, від апатичності до експресивності. Ці коливання, на думку Холла, продовжуються до 20 років і нічого з ними зробити не можна, це генетична програма[31, с. 162].

Спіральну модель розвитку запропонував Гезелл, він вважав, що гени визначають порядок прояву поведінкових особливостей та напрямок розвитку. Він вважав, що розвиток відбувається за спіраллю, наприклад, 11-річні підлітки, такі ж бунтівні та невживливі, як і 15-річні[44, с. 128].

Варто охарактеризувати період підліткового віку як період внутрішнього конфлікту, неврівноваженості та нестійкості поведінки.

Суперечна поведінка обумовлена психічною неврівноваженістю та внутрішніми конфліктами, які зумовлені статевим дозріванням. Одним з найпомітніших маркерів підліткового віку є посилення інстинктивних потягів, основним джерелом цього явища є статеве дозрівання. У пубертатний вік, як би знову з'являється інфантильна сексуальність та бунтівна агресивність, як у дитинстві. В юності новий сплеск інстинктів безпосередньо протистоїть здатності розумно міркувати і свідомості індивіда. Ці зміни спостерігаються в агресивних проявах, прогрес інтелектуальних функцій, переорієнтації по відношенню до об'єкта кохання та соціальним зв'язкам. Коротко кажучи, переверот у характері та особистості в цілому часто виявляється таким радикальним, що вчорашня дитина цілком заміщається новим підлітком, що зароджується[60, с. 202].

Виникає конфлікт між Я та Над-Я та від вирішення цього конфлікту залежить те, по якій лінії піде подальший розвиток людини[32, с. 2].

Еріксон виділив вісім стадій соціалізації:

- дитинство,
- раннє дитинство,
- дошкільний вік,

- шкільний вік,
- юність,
- молодість,
- зрілість,
- старість.

На кожній із цих стадій людина проходить певний кризовий період і вирішує важливу проблему[21, с. 25].

Період юності припадає на вік від дванадцяти до двадцяти років, один з найнебезпечніших етапів життя людини. Підлітки кидають виклик суспільству, вони пізнають нові соціальні ролі та намагаються себе знайти у них.

Складний цей період тим, що в організмі відбуваються гормональні та фізичні зміни. Головна небезпека цього періоду у тому, що вони можуть піддатися думці оточуючих і повністю від нього залежати. Це - ідеологічний розум, і справді, саме ідеологічна перспектива суспільства відверто звертається до тих молодих людей, що сповнені бажання бути затвердженими однолітками у ролі «своїх» і готові пройти процедуру ратифікації, беручи участь у ритуалах і приймаючи символи віри та програми, які в той же час визначають, що вважати злим (порочним), надприродним і ворожим, писав Еріксон.

Юність є перехідним періодом від дитинства до дорослого життя. Виходом із кризової ситуації буде підвищення впевненості у собі, підпорядкування суспільним підвалинам і нормам. В іншому випадку проходження кризи призводить до розчарування та почуття невизначеності[62, с. 81].

Згідно з теорією Ж.Піаже на підлітковий вік потрапляє стадія формальних операцій. На цій стадії підліток виходить за рамки конкретного, безпосередньо представленого досвіду і починає мислити більш логічно, використання абстрактних термінів. Він здатний використовувати інтроспекцію, тобто він здатний аналізувати свої думки. Для вирішення проблем та виведення висновків

може застосовувати формально-логічні міркування. Він починає користуватися індуктивним мисленням, узагальнюючи ряд фактів та ладнати на їх основі якусь теорію. Він освоює і дедуктивне мислення, застосовується для підтвердження та наукової перевірки теоретичних положень.

Він може оперувати символами алгебри і користуватися мовою метафор, тобто замінити символи на інші символи. Він може думати не лише про те, що є, але й про те, що могло б бути, проектуючи себе в майбутнє та будуючи на нього плани [36].

Роберт Селман висунув теорію соціального пізнання. Соціальне пізнання, з погляду Селмана - це здатність до розуміння соціальних відносин. Це здатність розуміти людей, їх емоції, наміри, поведінку у суспільстві. Ця навичка набувається методом спроб і помилок, методом спостереження, емпіричного досвіду та відкриттів.

Щоб придбати цю навичку людина проходить 5 стадій:

- стадія недиференційованого егоцентризму (з народження до 6 років на цій стадії дитина починає усвідомлювати, що навколишні люди маю інші погляди на світ, проте причини цього він не розуміє;
- диференціальна стадія, стадія суб'єктивної точки зору, або соціально-інформаційна стадія (від 6 до 8 років) дитина розуміє, що про неї думає інша людина;
- стадія саморефлексивного мислення, або взаємної точки зору (від 8 до 10 років),
- стадія точки зору третьої особи, або загальної точки зору (від 10 до 12 років),
- стадія поглибленої та суспільної точок зору (з юності до періоду дорослості) на цій стадії дитина може усвідомлювати свою точку зору, точку

зору свого партнера і може будувати припущення про точки зору нейтральної особи.

Для уявлень підлітка про людей характерні: усвідомлення того, що всі мотиви та вчинки людини визначаються психологічними причинами, особистість є системою рис характеру, цінностей установок та переконань[22, с.62].

Роберт Хевігхерст виділив завдання підліткового віку. Він виділив у своїй теорії задач 8 задач, які вирішуються у підлітковому віці. Ці завдання були розроблені на основі одночасного розгляду потреб індивіда та соціальних вимог[23, с. 12]

1. Прийняття своєї зовнішності та вміння ефективно володіти своїм тілом;
2. Формування нових та більш зрілих відносин з однолітками;
3. Прийняття чоловічої чи жіночої соціально-сексуальної ролі;
4. Досягнення емоційної незалежності від батьків та інших дорослих;
5. Підготовка до трудової діяльності, яка може забезпечити в майбутньому економічну незалежність;
6. Підготовка до одруження та до сімейного життя;
7. Поява бажання нести соціальну відповідальність та розвиток відповідної поведінки;
8. Набуття системи цінностей та етичних принципів, якими можна керуватися у житті, тобто формування власної ідеології.

Таким чином, в даний час існує багато точок зору на підлітковий вік. Різні психологічні школи розуміють підлітковий вік по-різному і єдиної думки не дійшли.

1.3. Особливості когнітивної сфери обдарованих підлітків та особливості особистості обдарованих підлітків

Розвиток інтелектуальної сфери у підлітковому віці має дві сторони кількісну та якісну. Кількісні зміни виражені в тому, що підлітки виконують інтелектуальні завдання значно легше і швидше, ніж дитина молодшого шкільного віку[56].

Якісна сторона виявляється у тому, що підлітку цікавіший процес рішення, а не результат.

Абстрактно-логічне мислення переважає над операційним.

Підліток може легко абстрагуватись від конкретного наочного матеріалу і міркувати словесно. На основі загальних посилок підліток може будувати гіпотези підтверджувати їх чи спростовувати, це свідчить про те, що у підлітка мислення стає логічним. У підлітковому віці матеріал починає засвоюватися з допомогою логіки. Під час вирішення нових завдань підліток користується різними підходами до рішення.

Досліджень у цій галузі не так багато.

Ефективність мнемічної діяльності у обдарованих підлітків вищі, ніж показники у підлітків із середнім інтелектом[24, с. 9].

Нерівномірність у розвитку вербальних та невербальних здібностей може негативно позначатися на когнітивному та особистісному розвитку та викликати труднощі в навчанні в школі не тільки у дітей з нормальним та затриманим розумовим розвитком, а й у дітей із високими показниками загального інтелекту.

Обдаровані учні з відносним відставанням вербальних здібностей відчувають труднощі у деяких шкільних предметах, особливо пов'язаних з виконанням письмових робіт, і можуть виявляти ознаки дислексії та дисграфії. Поєднання розвинених здібностей та труднощів у навчанні може вести до неадекватної оцінки дітьми своїх можливостей та наростання тривожності, а потім і до появи особистісних та дисциплінарних проблем[2, с. 217]].

Якщо приділити більш зосереджену увагу даному аспекту, то можна прослідкувати взаємозв'язок між рівнем загального інтелекту та креативністю[25, с. 72].

Показники пам'яті у підлітків із високими показниками загального інтелекту достовірно вище, ніж у їхніх однолітків із середніми показниками. Це каже про те, що пам'ять грає одну з провідних ролей у розвитку інтелектуальної обдарованості.

Також прослідковується певний взаємозв'язок між просторовим мисленням успішності навчання з усіх предметів, також успішність навчання у старшому шкільному віці залежить від поняттєвого мислення[3, с. 41].

У дослідженні Берголд С., Вірдшмейнд Л, Дітлеф Ш. Рост та Стейнмар Р. вивчалася задоволеність життям інтелектуально обдарованих підлітків у порівнянні з необдарованими однолітками. Дослідження не виявило відмінностей між цими двома групами випробуваних у рівні задоволеності життям. Це дослідження було унікальним, оскільки воно проводилося у звичайній школі за участю школярів, які не знали, що у них високий рівень інтелекту. Дане дослідження показало, що рівень задоволеністю життям не відрізняються між хлопчиками та дівчатками[9].

Спірність цього дослідження полягає в тому, що досліджувалась звичайна школа, а не гімназії, а рівень задоволеності життям тісно пов'язаний з освітою[4, с. 6]

Також, розглянемо співвідношення соціометричного статусу та інтелектуально-творчих здібностей у обдарованих підлітків. Дослідивши дане питання ми виявили, що між соціометричним статусом підлітка та його мотивацією досягнення, також виявлено зв'язок між соціометричним статусом та інтелектуально-творчими здібностями. Таким чином, доведено, що що вище у

підлітка соціометричний статус, то вище його інтелектуально-творчі здібності і вище мотивація досягнення успіху[9].

Дослідимо внутрішній світ інтелектуально обдарованих підлітків. Провівши аналіз наукових джерел ми дійшли висновку, що внутрішній світ інтелектуально обдарованих підлітків більш відкритий до інформації, що надходить, до інших людей, порівняно з їхніми ординарними однолітками[5, с. 28].

Описуючи себе, обдаровані підлітки частіше, ніж їх ординарні однолітки, критикують себе. Лише обдаровані підлітки відчують себе так, ніби оточуючі вважають їх іншими. Обдарованих підлітків цікавить, як їх бачать інші. Ця стигматизація, яку часто важко обробляти, може стати каталізатором рішення обдарованої молоді людини використовувати різні стратегії, орієнтовані на втечу, такі як найчастіше згадані, такі як приховування його чи її інтелектуальні здібності за масками недосагнення, заперечення важливості популярності та утвердження певного. Крім цих особливостей, нами було виявлено, що різні форми самооцінки існують всередині обдарованих груп дітей[47, с. 30].

Обдаровані підлітки мають низький рівень агресивності та залежної поведінки. Обдаровані підлітки володіють вищим соціометричним статусом у порівнянні з однолітками із середнім рівнем інтелекту[7, с.5].

Мотиваційно-особистісні характеристики обдарованих підлітків демонструють велику виразність надії на успіх, але меншу - страху перед невдачею, занепокоєння оцінками, загальної тривожності, нестабільності мислення під час стресу. Обдаровані діти мають більш високу академічну самооцінку, ніж контроль, але це не позначається на загальній самооцінці, так само, як і ступінь організованості роботи, регуляції уваги та стиль атрибуції. Як і слід очікувати, успішність обдарованих з усіх предметів є вищою, ніж у інших

дітей, при більшій активності обдарованих у позашкільній діяльності (особливо в літературі та природничих науках), крім спорту, музики та технік[6, с. 92].

За високому рівні вимог до себе у підлітків виражені реакції самозвинувачення, негативні емоції стосовно себе. Обдаровані старшокласники, які чекають упередженого ставлення до себе від оточуючих, меншою мірою будуть схильні до внутрішньоособистісних конфліктів і сумнівів[8, с. 38].

Підлітки із прихованою формою обдарованості сприймають своє життя як захоплююче, насиченими подіями, почуттями та емоціями, при цьому вони демонструють низьку свідомість життя та відсутність цілеспрямованості, невпевненість у своїх силах.

Старшокласники з інтелектуальною обдарованістю мають прагнення до самоактуалізації, яке проявляється у творчості, гнучкості у поведінці. Підлітки з інтелектуальною обдарованістю демонструють такі особистісні характеристики:

- добре розвинене абстрактне мислення,
- домінантність,
- самостійність,
- сміливість,
- незалежність[43, с. 3].

Вони вважають себе самодостатніми особами, які здатні досягати своїх цілей[38, с. 39].

У дослідженні Санія С., Лузар Едвард Зіглер, Голдстейн Д. було показано, що дівчата з високим інтелектом мають схильність до підвищеної тривожності та депресивним переживанням на відміну від молодих людей того ж віку та з високим інтелектом[42, с. 49].

У дослідженні Юзайр О., Хатун Бедшлер, Бірден Ф., було виявлено, що обдаровані підлітки потребують соціальної підтримки з боку вчителів. Також у цьому дослідженні було виявлено, що дівчата з високим інтелектом більшою

мірою готові надавати соціальну підтримку, ніж юнаки із високим інтелектом[39, с. 12].

Також прослідковується взаємозв'язок між інтелектуальним розвитком та особливостями поведінки у конфліктних ситуаціях. Обдаровані підлітки прагнуть вирішити конфліктну ситуацію максимально конструктивним способом, а у підлітків із середнім рівнем інтелекту немає переваг у використанні будь-якої стратегії.

Дослідження Трейсі Л. та її колег виявило такі особливості серед обдарованих підлітків вони інтровертовані, одак ризику суїцидальних схильностей вони не мають, навпаки цей показник у групі обдарованих підлітків нижче, ніж у підлітків із середнім рівнем інтелекту. У пізнішому дослідженні цих учених було виявлено що обдаровані підлітки мають схожі риси особистості зі своїми однолітками із середнім інтелектом, однак було виявлено, що вони мають підвищені показники за шкалою депресивність та істерія[48, с. 29].

Схильність обдарованих підлітків до депресій відзначає П. Сусан Джексон, Джин Петерсон.

Таким чином, в даний час особистість обдарованих підлітків активно вивчається, як в Україні так і на міжнародному рівні.

Висновки до першого розділу

У сучасній психології поняття обдарованості визначається як високий рівень розвитку певних здібностей або талантів, які перевищують середній рівень у порівнянні з іншими людьми. Обдарованість може проявлятися в різних галузях, включаючи академічну, творчу, соціальну, спортивну та інші.

Підлітковий вік є періодом інтенсивних змін і розвитку у психологічній сфері. Різні психологічні теорії надають різний погляд на цей період і надають пояснення його особливостей.

Можна зробити висновки, що ефективність мнемічної діяльності у обдарованих підлітків вища, ніж у підлітків із середнім інтелектом. Це свідчить про важливу роль пам'яті у розвитку інтелектуальної обдарованості.

Нерівномірність у розвитку вербальних та невербальних здібностей може негативно впливати на когнітивний та особистісний розвиток обдарованих підлітків, спричиняти труднощі у навчанні та може викликати появу дислексії та дисграфії.

Інтелектуально обдаровані підлітки мають більш відкритий внутрішній світ, більшу чутливість до інформації та інших людей порівняно з ординарними однолітками. Однак, вони також можуть демонструвати самокритику, відчуття стигматизації та стратегії втечі від виявлення своєї інтелектуальної здібності.

Обдаровані підлітки мають низький рівень агресивності та залежної поведінки, володіють вищим соціометричним статусом порівняно з однолітками з середнім рівнем інтелекту.

Вони мають виражене прагнення до самоактуалізації, творчості, самостійності та незалежності. Обдаровані підлітки демонструють добре розвинене абстрактне мислення та гнучкість у поведінці.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИКИ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ

2.1 Матеріали дослідження та процедура дослідження

Вибірку склали 24 особи, віком від 15 до 17 років, середній вік 16,7 (стандартне відхилення - 0,7 років). З них 16 дівчат та 8 юнаків.

Відповідно до дизайну дослідження вибірка була поділена на дві групи: підлітки, інтелект яких більше 120, мають високу академічною успішністю та підлітки, інтелект яких від 90 до 120.

Групу підлітків з інтелектом понад 120 становили 10 осіб, середній вік 16,7 (стандартне відхилення 0,7 років), з них 4 дівчат та 6 юнаків.

Група підлітків з інтелектом від 90 до 120 становила 14 осіб, середній вік 16,5 (стандартне відхилення 0,6 років) з них 12 дівчат та 2 юнаки.

Критеріями включення до дослідження до дослідницької групи були:

- 1) Вік від 15 до 17 років;
- 2) Навчання у загальноосвітній школі у 9 – 11 класах;
- 3) демонструють високий рівень академічної успішності;

У досліджуваній вибірці вивчалися такі соціально-демографічні характеристики, як стать, вік, академічна успішність, додаткова освіта, наявність братів та сестер.

Таблиця 2.1

Соціально-демографічні характеристики вибірки

Соціально-демографічна характеристика		Група
Вік	Діапазон	15-17
	М (SD)	16.7 (0,7)
Стать	Ч	16
	Ж	8
Наявність братів та сестер	Так	10
	Ні	14
Академічна успішність (середній бал)	5	18
	4-5	6
	3-4	0
Додаткова освіта	Спорт	5
	Художня школа	3
	Музикальна школа	1
	Природознавчі заняття	15
	Інше	0

Слід зазначити, що перед дослідженням було отримано згоду у батьків для вивчення дітей.

Для проведення дослідження було підготовлено бланки з текстом інструкцій до діагностичного матеріалу, з текстом опитувальників та варіантами відповідей та бланки для фіксації відповідей випробуваних на запитання тестів.

Дослідження проводилося безпосередньо автором даної роботи з дотриманням усіх правил психологічної діагностики та умов її проведення.

Дослідження проводилося на базі громадської організації «Асоціація обдарованої молоді». Набір учасників дослідження здійснювався через співробітників організації: ними були надані контакти учасників програми та їхніх батьків – підлітків. За наданим контактам здійснювався зв'язок з батьками досліджуваних та запропонували взяти участь у дослідженні. Після того, як було отримано згоду батьків, здійснювався зв'язок безпосередньо з підлітками.

Піддослідним було надано інформацію про зміст дослідження, про кількість часу, необхідного на проходження дослідження (близько 3 годин), про можливість отримати повний зворотний зв'язок за індивідуальними результатами опитувальників. Усі випробувані були проінформовані про анонімність отриманих даних та давали усну згоду на участь у дослідженні. Інформація, надана випробуваними, залишалася суворо конфіденційною та використовувалася тільки для загальної математичної обробки даних.

Час проведення дослідження був у межах 2.5 – 3 години.

Протягом 1-2 тижнів після проходження дослідження всім учасникам, заінтересованим у результатах, надавався зворотний зв'язок індивідуальних результатів опитувальників. Зворотний зв'язок надавалася в формі письмового тексту, який надіслали на електронну пошту або в ході телефонної розмови (за запитом).

Дані випробуваних були занесені до таблиць з анонімним позначення номерів респондентів. Остаточний вид таблиць було використано для математичної обробки даних.

Проведення дослідження передбачало вирішення наступних завдань:

1. Здійснити підбір та обґрунтування психодіагностичного інструментарію щодо проведення емпіричного дослідження.

2. Провести діагностику рівня сформованості виокремлених особливостей означеної проблематики.

3. Здійснити аналіз та інтерпретацію отриманих результатів експеримента.

4. Розробити практичні рекомендації особам юнацького віку щодо зниження акцентуєваних рис характеру та тривожності.

Стосовно реалізації першого завдання, слід зазначити, що для дослідження зазначеної проблематики було здійснено аналіз психодіагностичних методик, з яких ми обрали найбільш релевантні методики меті нашого дослідження.

Означений нами психодіагностичний інструментарій дозволив провести дослідження та отримати відповідні результати. Обрані методики відповідають досліджуваним якостям та існуючим вимогам.

2.2 Методи дослідження

Напівструктуроване інтерв'ю.

Для отримання соціально-демографічних даних про учасників дослідження та проведення попередньої бесіди, що відбувалася перед заповненням опитувальників було розроблено напівструктуроване інтерв'ю (анкета), що складається із 9 питань.

Запитання анкети включали стандартний набір закритих питань щодо соціально-демографічних характеристик, які описані в розділ 2.1 та представлені в Таблиці 2.1.

Напівструктуроване інтерв'ю містило наступні питання:

1. Ім'я:
2. Вік:
3. Стать: м/ж
4. Номер школи:

5. Клас навчання:
6. Чи є у тебе рідні брати чи сестри: так/ні
7. Які додаткові гуртки та секції Ви відвідуєте?
8. Який у Вас середній бал у школі?
9. Зворотній зв'язок: Чи Вас цікавитимуть результати опитувальників?

Бланк напівструктурованого інтерв'ю подано у Додатку А.

1. Методика оцінки загальної обдарованості

Дана методика розроблена А.І. Савенковим та адресована батькам дитини, яка має на меті визначення загальної оцінки обдарованості дитини батьками. Батькам надається інструкція визначити загальний рівень сформованості 9-ти характеристик, які зазвичай проявляються в обдарованих дітей. Оцінка дитини відбувається за такою шкалою: 5 - оцінювана властивість особистості розвинена добре, чітко виражена, проявляється часто в різних видах діяльності та поведінки; 4 - властивість помірно виражена, але проявляється постійно, при цьому і протилежне йому проявляється дуже рідко; 3 - оцінювана і протилежна властивості особистості виражені нечітко, прояви рідкісні, у поведінці та діяльності врівноважують один одного; 2 - яскравіше виражена і частіше проявляється властивість особистості, протилежна оцінюваній; 1 - чітко виражена і часто проявляється властивість особистості, протилежна оцінюваній, вона фіксується у поведінці та у всіх видах діяльності; 0 - відомостей для оцінки цієї якості немає (не маю).

Шкали методики: допитливість, надчутливість до проблем, здатність до прогнозування, словарний запас, здатність до оцінки, винахідливість, здатність роздумувати та мислити логічно, цілеспрямованість та вимогливість до результатів власної діяльності (перфекціонізм).

2. Модифікований опитувальник для ідентифікації типів акцентуацій характеру у підлітків (О.Є. Личко).

За допомогою даної методики ми можемо визначити тип акцентуації характеру, властивого підлітку. Ця методика має низку додаткових шкал, завдяки яким ми виявляємо психологічні особливості особистості підлітка – ризик соціальної дезадаптації, схильність до депресії, ризик початку вживання наркотичних засобів, можливість та характер суїциду, алкоголізацію тощо.

Дослідження проводилося на заняттях у школі, де безпосередньо навчаються підлітки досліджуваної групи.

За характером виборів судять про тип акцентуованого характеру, до якого належить випробуваний.

Методика містить наступні шкали: гіпертимний тип акцентуації характеру, циклоїдний, лабільний, астено-невротичний, сенситивний, тривожно-педантичний, інтровертований, епілептоїдний, демонстративний, нестійкий.

3. Вербальний тест інтелекту Г. Айзенка

Цей тест застосовується з метою оцінки інтелектуальних здібностей, визначення, в якій мірі опитуваний володіє нестандартним мисленням.

На виконання тесту в опитуваного є 30 хв.

4. Методика «Діагностика комунікативної соціальної компетентності».

Дана методика призначена для отримання більш повного уявлення про особистість, складання імовірнісного прогнозу успішності її професійної діяльності.

Опитувальник включає 100 тверджень, розташованих в циклічному порядку з метою забезпечення зручності підрахунку за допомогою ключа відповідей за факторами: А (відкритість – замкнутість), В (логічність мислення), С (емоційна стійкість), Д (життєрадісність – серйозність), К (чутливість – раціональність), М (незалежність – залежність), Н (самоконтроль – імпульсивність), П (схильність до асоціальної поведінки). Тест включає шкалу

правдивості (фактор Л), що дозволяє судити про достовірність результатів. Отримані бали за кожним фактором додаються.

За факторами А, В, С, Д, К, М, Н, Л максимальне число балів – 20. За фактором П – 40 балів (сума 5 і 9 рядків). Методика об'ємна, обробка за фактором В (логічне мислення) відрізняється від обробки за іншими факторами.

Опитуваному надається інструкція, надати відповіді на ряд питань, обираючи один з варіантів відповідей на кожне. Обробка пройдених опитуваними питань проходить у відповідності до ключа, за яким, у разі збігу літер у ключі та на бланку методики нараховується 2 бали, за проміжну відповідь («б») нараховується 1 бал та у разі розбіжності відповіді з ключем – 0 балів. За фактором В за кожен збіг відповіді з ключем проводиться нарахування 2 балів, за розбіжність – 0 балів.

Отримані таким чином бали підсумовуються по кожному фактору.

По чинниках А, В, С, Д, К, М, Н, Л максимальне число балів 20.

Кількість балів від 16 до 20 (за факторами А, В, С, Д, К, М, Н) є високою оцінкою відповідного фактора та свідчить про вираженість певної особистісної якості (наприклад, товарищівість по фактору Л).

Кількість балів від 13 до 15 говорить про певне переважання якості, якщо у неї більший бал (наприклад, товарищівості над замкнутістю).

Кількість балів від 5 до 7 свідчить про переважання якості з відповідним низьким балом (наприклад, замкнутості над товарищівістю).

Кількість балів від 8 до 12 означає зразкову рівновагу між двома протилежними особистісними якостями (наприклад, в міру відкритий, в міру замкнутий).

Якщо опитуваний набрав 12 і більше балів за шкалою Л, то результати опитування необхідно визнати недостовірними.

Якщо опитуваний набрав більше 20 (з 40) балів за шкалою П (схильність до асоціальної поведінки), то це свідчить про певні особистісні проблеми в якій-небудь сфері життя: в сім'ї, стосунках з друзями, на роботі, в стосунках з оточуючими). У цьому випадку необхідно провести додаткову співбесіду, щоб виявити, наскільки серйозні проблеми, які виникли.

Фактор А

- - висока оцінка + А – відкрита, легка, товариська.
- - низька оцінка -А – нетовариська, замкнута.

фактор В

- - висока оцінка + В – з розвиненим логічним мисленням, кмітливий.
- - низька оцінка -В – неуважна або зі слаборозвиненим логічним

мисленням.

фактор С

- - висока оцінка + С – емоційно стійка, зріла, спокійна.
- - низька оцінка -С – емоційно нестійка, мінлива, піддається

почуттям.

фактор Д

- - висока оцінка + Д – життєрадісна, безтурботна, весела.
- - низька оцінка -Д – твереза, мовчазна, серйозна.

фактор К

- - висока оцінка + К – чутлива, що тягнеться до інших, з художнім

мисленням.

- - низька оцінка -К – покладається на себе, реалістична, раціональна.

фактор М

- - висока оцінка + М – віддає перевагу власним рішенням, незалежна,

орієнтована на себе.

- - низька оцінка -М – залежна від групи, компанійська, слідує за громадською думкою.

фактор Н

- - висока оцінка + Н – контролює себе, вміє підкоряти себе правилам.
- - низька оцінка Н – імпульсивна, неорганізована.

Крім того, даний опитувальник дозволяє виявити схильність до асоціальної поведінки (фактор П), що може характеризуватися зневагою до прийнятих суспільних норм, визнаним моральним і етичним цінностям, встановленими правилами поведінки і звичаїв.

Включена в опитувальник і шкала правдивості (фактор Л), яка дозволяє судити про достовірність отриманих результатів.

Рівнева оцінка факторів (в балах):

- - 16-20 – максимальний рівень;
- - 13-15 – переважна вираженість факторів;
- - 8-12 – середній рівень;
- - 5-7 – низький рівень.

Дослідження проводилося в три етапи. Перший етап (вересень-лютий 2023 рр.) – пошуковий. На даному етапі відбувався пошук та аналіз літератури з теми дослідження.

Другий етап (з лютого по березень 2023 р.) – дослідно-експериментальний, котрий був присвячений проведенню дослідження комунікативної соціальної компетентності, а також інтелекту і загального рівня обдарованості, акцентуацій характеру досліджуваних сформованої вибірки.

Третій етап дослідження (квітень 2023 р.) – заключно-узагальнюючий. На даному етапі було проведено аналіз та узагальнення отриманих результатів, їх підтвердження, а також уточнено теоретичні положення роботи в цілому.

Статистична обробка результатів дослідження відбувалася в комп'ютерних програмах «Excel» та «SPSS Statistics 23.0», шляхом визначення середніх значень та стандартних відхилень за всіма шкалами обраних методик, а також за допомогою аналізу кореляційних матриць. Математико-статистична обробка даних включала дескриптивну статистику та критерій кореляції r-Спірмена.

Висновки до другого розділу

Отже, як ми бачимо, для дослідження особливостей обдарованості особистості підлітка, а також акцентуацій характеру було застосовано методики різної спрямованості: методики для вивчення особливостей комунікативної соціальної компетентності, як одного з аспектів, що дає можливість досягти високих результатів у міжособистісному спілкуванні та взаємодії, виконувати діяльність на високому рівні; а також методики для дослідження вербального інтелекту, загальної обдарованості та акцентуацій характеру.

Зазначені психологічні якості та властивості особистості з різних сторін розкривають суть нашої роботи.

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

3.1 Результати вивчення обдарованості підлітків

Обдарованість опитуваних вивчалася за допомогою такого психодіагностичного інструментарію як методика Г. Айзенка, А.І. Савенкова та «Діагностики комунікативної соціальної компетентності».

Так, результати за методикою Г. Айзенка «Вербальний тест інтелекту» презентовано в таблиці 3.1. та на рисунку 3.1.

Таблиця 3.1

Результати дослідження вербального інтелекту опитуваних

Рівень інтелекту	Середнє	Станд. відхилення
Високий рівень	110,71	10,89
Низький рівень	83,50	12,92

Виходячи з результатів, представлених в таблиці 3.1., відмітимо, що середні показники за високим рівнем вербального інтелекту становлять 110,71 бал, а за низьким рівнем – 83,50 балів.

З метою унаочнення отриманих результатів було побудовано рисунок 3.1.

Так, зазначимо, що високий рівень вербального інтелекту властивий 58,33% опитуваних, а низький – 41,67%.

Таким чином, виходячи з даних, отриманих в ході вивчення вербального інтелекту серед досліджуваних, відмітимо наступне: переважна більшість опитуваних характеризується високим рівнем такого виду інтелекту, що уможливорює аналіз та систематизацію отриманої словесної інформації, а також її відтворення у вигляді сигналів.

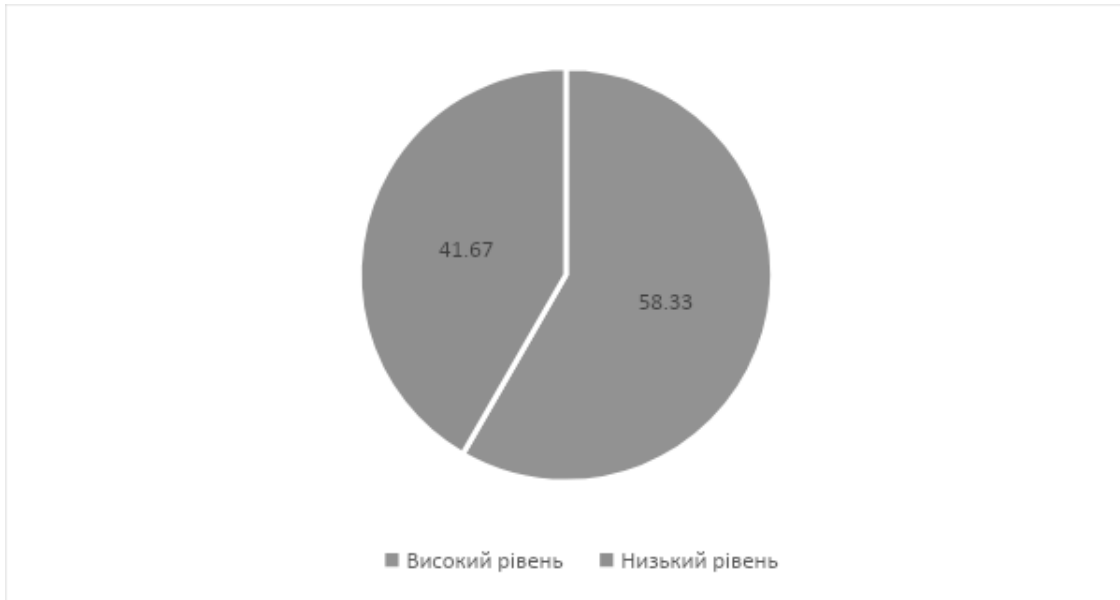

Рис. 3.1. Розподілення коефіцієнта вербального інтелекту в групі

Наступним етапом було вивчення особливостей комунікативної соціальної компетентності як показника обдарованості підлітків. Дослідження даної особливості відбувалося за допомогою методики «Діагностика комунікативної соціальної компетентності», результати за якою представлено таблиці 3.2. та на рисунку 3.2.

Таблиця 3.2

**Середні показники комунікативної соціальної компетентності
опитуваних підлітків**

Назва шкали	Середнє	Станд. відхилення
Фактор А	13,25	2,00
Фактор В	11,45	2,20
Фактор С	13,75	2,83
Фактор Д	8,62	2,33
Фактор К	13,29	4,39

Фактор М	13,29	2,09
Фактор Н	13,50	2,67
Фактор П	13,50	3,33

Як ми бачимо з таблиці 3.2., дані розподілилися наступним чином: за фактором А (товариськість) середнє значення становить 13,25 балів, за фактором В (логічне мислення) – 11,45 балів, за фактором С (емоційна зрілість) – 13,75 балів, за фактором Д (життєрадісність) – 8,62 бали, за фактором К (чутливість) – 13,29 балів, за фактором М (незалежність) – 13.29 балів, за фактором Н (контроль) – 13,50 балів, за фактором П (схильність до асоціальної поведінки) – 13,50 балів).

Аналіз даних дає можливість говорити про те, що за більшістю факторів середнє значення відповідає рівню «Переважає вираженість факторів», в той час як за фактором Д (життєрадісність) – низькому рівню. За фактором В середнє значення відповідає середньому рівню.

З метою узагальнення отриманих даних побудовано рисунок 3.2.

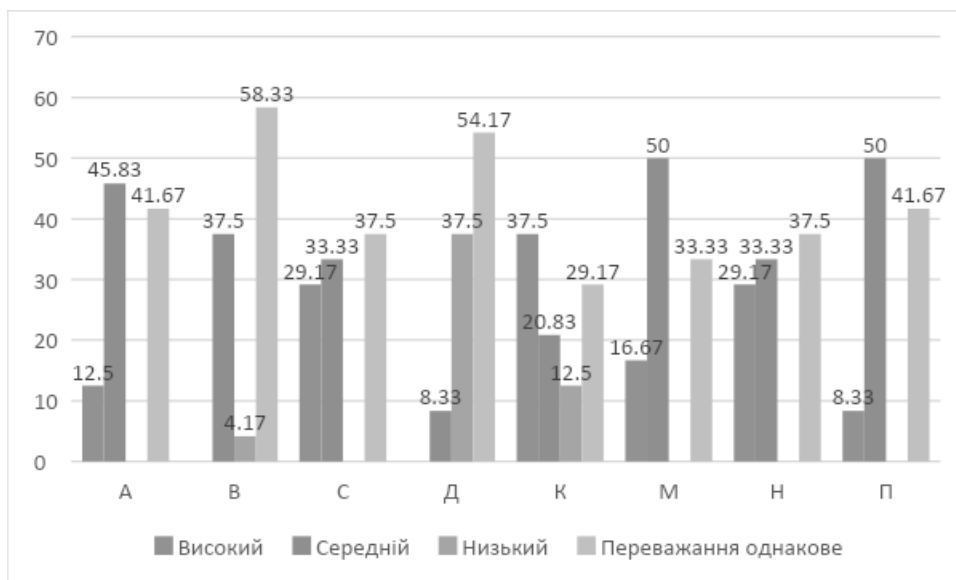

Рис. 3.2. Розподілення опитуваних за рівнями комунікативної соціальної компетентності в групі

Аналіз рисунку 3.2. дає можливість говорити про наступне: більшість опитуваних за абсолютною кількістю факторів характеризується середнім рівнем вираженості досліджуваних факторів. За фактором А (товариськість) високий рівень характерний для 12,5% опитуваних, середній рівень – для 45,83% досліджуваних, переважна вираженість факторів – 41,67%.

За фактором В (логічне мислення) високий рівень не встановлено в жодного респондента, середній рівень – у 37,5% опитуваних, низький – у 4,17% опитуваних, а переважна вираженість факторів – у 58,33% досліджуваних групи.

За фактором С (емоційна зрілість) переважна більшість опитуваних характеризується переважним вираженням факторів (37,5% опитуваних), найменш вираженим рівнем є високий, який властивий лише 29,17% досліджуваних. Середній рівень за даним фактором спостерігається у 33,33% опитуваних.

За фактором Д (життєрадісність) середній рівень спостерігається у 8,33% опитуваних, низький – у 37,5% опитуваних, а переважна вираженість факторів – у 54,17% досліджуваних.

Чутливість серед досліджуваних спостерігається на високому рівні вираженості (37,5% опитуваних), середній рівень спостерігається у 20,83% досліджуваних, низький – у 12,5% групи, а переважна вираженість фактору – у 29,17% досліджуваних.

Фактор М (незалежність) виражений у 16,67% опитуваних на високому рівні, у 50% досліджуваних на середньому рівні, а переважна вираженість фактору спостерігається у 33,33% досліджуваних.

За фактором Н (контроль) високий рівень спостерігається у 29,17% опитуваних, середній рівень – у 33,33% досліджуваних, а переважна вираженість фактору – у 37,5% групи.

Фактор П (схильність до асоціальної поведінки) спостерігається лише у 8,33% опитуваних на високому рівні вираженості, у 50% опитуваних на середньому рівні та переважна вираженість фактору – у 41,67% досліджуваних.

Ще одним з етапів було вивчення саме обдарованості особистості за допомогою методики А.І. Савенкова «Загальна оцінка обдарованості». Результати за методикою представлені в таблиці 3.3. та на рисунку 3.3.

Таблиця 3.3

Середні показники вивчення загальної обдарованості опитуваних підлітків

Назва шкали	Середнє	Станд. відхилення
Допитливість	3,54	1,25
Надчутливість до проблем	3,83	1,04
Здатність до прогнозування	3,50	1,10
Словарний запас	3,80	1,12
Здатність до оцінки	3,41	1,17
Винахідливість	3,83	0,96
Здатність роздумувати та мислити логічно	3,87	1,07
Цілеспрямованість	3,33	1,20

Вимогливість до результатів власної діяльності	3,45	1,25
--	------	------

Аналізуючи отримані дані, представлені в таблиці 3.3., відмітимо наступне: середнє значення абсолютно за всіма шкалами методики знаходиться в межах середнього рівня.

За шкалою допитливості середній показник становить 3,54 бали, за шкалою надчутливості до проблем – 3,83 бали, за шкалою здатності до прогнозування – 3,50 балів, за шкалою словарного запасу – 3,80 балів, за шкалою здатності до оцінки – 3,41 бал, за шкалою винахідливості – 3,83 бали, за шкалою здатності роздумувати та мислити логічно – 3,87 балів, за шкалою цілеспрямованості – 3,33 бали, а за шкалою вимогливості до результатів власної діяльності – 3,45 балів.

З метою унаочнення отриманих даних результати представлено на рисунку 3.3.

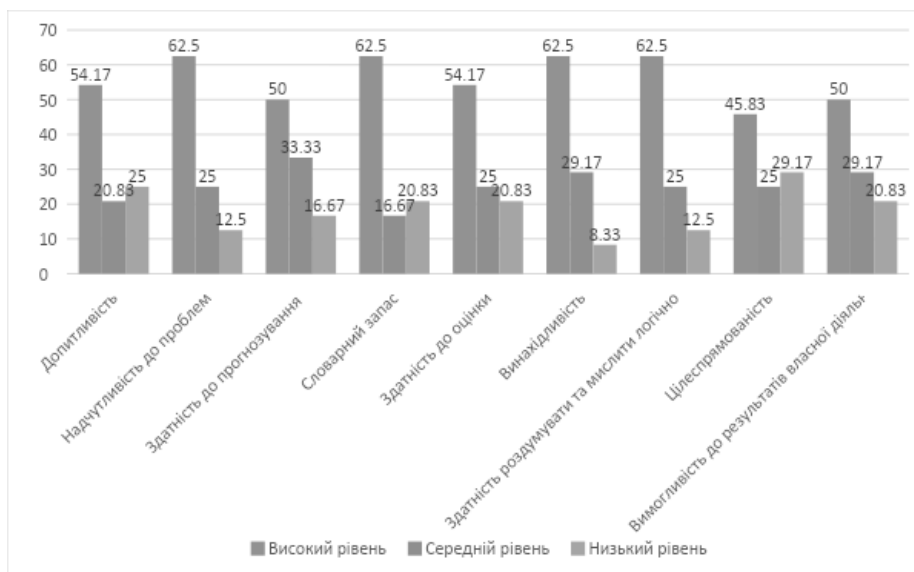

Рис. 3.3. Розподілення опитуваних за рівнями загальної обдарованості серед досліджуваних

Аналізуючи дані, представлені на рисунку 3.3., маємо відмітити, що абсолютною більшістю шкал спостерігається вираженість високого рівня розвитку складових загальної обдарованості дитини.

Так, за допитливістю як потребою інтелектуальної стимуляції та новизни високий рівень спостерігається у 54,17% опитуваних, середній – у 20,83% досліджуваних, а низький – у 25% опитуваних. Тобто, встановлено, що більшість опитуваних характеризується схильністю до пошуку нової інформації, нових знань, прагненням ставити багато запитань, незгасною дослідницькою активністю.

За шкалою «Надчутливість до проблем», що виявляється у здатності виявити проблеми, ставити запитання, високий рівень спостерігається у 62,5% опитуваних, середній рівень – у 25% опитуваних, а низький – у 12,5% досліджуваних.

Здатність до прогнозування як здатність представити результат рішення проблеми до того, як вона буде реально вирішена, пророчити можливі наслідки дії до її здійснення, яка виявляється при рішенні й навчальних, і життєвих задач спостерігається на високому рівні вираженості у 50% опитуваних, на середньому рівні – у 33,33% досліджуваних і лише у 16,67% опитуваних на низькому рівні.

Великий словниковий запас як результат і критерій розвитку розумових здібностей дитини спостерігається на високому рівні у 62,5% опитуваних, на середньому рівні – у 16,67% досліджуваних та на низькому рівні у 20,83% групи. Словниковий запас може виявлятися не тільки у великій кількості використовуваних у мові слів, а й в умінні (прагненні) «будувати» складні синтаксичні конструкції, у характерному для обдарованих дітей вигадуванні нових слів для позначення нових, уведених ними понять або уявлених подій.

Здатність до оцінки як результату критичного мислення спостерігається на високому рівні у 54,17% опитуваних, на середньому рівні – у 25% досліджуваних та на низькому рівні у 20,83% досліджуваних. Даний компонент загальної обдарованості дитини припускає можливість розуміння як власних думок і вчинків, так і дій інших людей, а також виявляється у здатності об'єктивно характеризувати рішення проблемних задач, учинки людей, події та явища.

Винахідливість як здатність знаходити оригінальні, несподівані рішення в різних видах діяльності характерна для 62,5% опитуваних на високому рівні вираженості, на середньому рівні для 29,17% опитуваних. Низький рівень вираженості даного компоненту обдарованості особистості спостерігається лише у 8,33% досліджуваних.

Здатність міркувати та мислити логічно, яка визначає здатність дитини до аналізу, синтезу, класифікації явищ, подій, процесів, уміння чітко викладати свої думки на високому рівні характерна для 62,5% опитуваних, на середньому рівні – для 25% опитуваних, а на низькому рівні – лише для 12,5% досліджуваних.

Наполегливість (цілеспрямованість), яка трактується в якості прагнення завзято рухатись до наміченої мети, уміння концентрувати власні зусилля на предметі діяльності, незважаючи на наявність перешкод характерна для 45,83% опитуваних на високому рівні, на середньому рівні – для 25% досліджуваних. Низький рівень вираженості даного компоненту спостерігається лише в 19,17% опитуваних сформованої вибірки.

Вимогливість до результатів власної діяльності, яка розглядатися може також в якості перфекціонізму, характеризує опитуваних на високому рівні (50% сформованої дослідницької групи). Середній рівень вираженості даної складової характеризує лише 29,17% опитуваних, в той час як низький рівень – 20,83% досліджуваних.

Таким чином, підводячи підсумок проведеного вивчення особливостей обдарованості підлітків сформованої дослідницької групи, зазначимо, що більшість опитаних характеризується високим рівнем вербального інтелекту, складових загальної обдарованості, а також середнім рівнем вираженості компонентів комунікативної соціальної компетентності.

3.2 Результати вивчення особливостей акцентуацій характеру підлітків

Вивчення особливостей акцентуацій характеру проводилося шляхом застосування «Модифікованого опитувальника для ідентифікації типів акцентуацій характеру у підлітків» (ПДО) Личко. Результати за методикою представлені в таблиці 3.4. та на рисунку 3.4.

Таблиця 3.4

Середні показники вивчення загальної обдарованості опитуваних підлітків

Назва шкали	Середнє	Станд. відхилення
Гіпертимний тип	6,79	2,91
Циклоїдний тип	6,00	2,70
Лабільний тип	6,29	2,57
Астено-невротичний тип	4,87	2,59
Сенситивний тип	5,75	2,23
Тривожно-педантичний тип	6,37	2,87
Інтровертований тип	5,91	2,41
Епілептоїдний тип	6,58	1,95

Демонстративний тип	6,37	2,33
Нестійкий тип	5,16	2,53

За отриманими даними дослідження можна зробити такі висновки:

З представлених типів акцентуацій характеру найбільш вираженим серед підлітків цієї групи, гіпертимний, середній показник за яким становить 6,79 балів. Підлітки з цим типом акцентуації рухливі, непосидючі, часто пустують. Часто проявляється неуважність та слабка дисциплінованість щодо навчання, підлітки цього типу навчаються нестабільно. Виходячи з опису даного типу, у підлітків часто виникають конфлікти з дорослими. Мають безліч поверхневих захоплень. Часто переоцінюють себе, прагнуть виділитися, заробити похвалу.

За циклоїдним типом акцентуації середній показник становить 6,00 балів. Така особистість характеризується високою дратівливістю та апатичністю. Підлітки віддають перевагу перебувати на самоті вдома замість ігор у компанії однолітків. Діти циклоїдного типу важко переживають будь-які неприємності, дратуються у відповідь зауваження. Часто відмічаються перепади настрої від гарного, піднесеного, до пригнобленого з періодичністю за кілька тижнів.

Лабільний тип, характеристикою якого є добре знання підлітком особливостей свого характеру, знання того, що вони – «люди настрою» і що від настрою вони залежить все, також часто спостерігається серед підлітків. Середнє значення за даним типом становить 6,29 балів. Вони усвідомлюють слабкі сторони своєї натури, не намагаються щось змінити в собі, а як би пропонують оточуючим приймати їх такими, якими вони є. Діти лабільного типу мають гарну інтуїцію – відразу при першому контакті відчують, хто до них розташований, хто байдужий, а у кому таїться хоч крапля недобррозичливості чи ворожості. У відповідь вони проявляють себе так само, без спроб щось приховати.

Середнє значення за астено-невротичним типом становить 4,87 балів. Це найменш виражене середнє значення серед опитуваних. Так, даний тип відрізняється замкнутістю, підвищеною стомлюваністю, зокрема найбільше такі діти відчуваю стомлюваність від спілкування, мають підвищену дратівливість, тривогу та занепокоєння за свою долю.

У таких підлітків ще в дитячому віці можуть виявлятися ознаки невропатії – у них часто поганий апетит, що призводить до нестачі ваги, лякливості, неспокійний сон і примхливості, плаксивості, нічні страхи, нічний анурез, заїкання та т.п. Поганий настрій часто залежить від поганого самопочуття внаслідок чого, переважає поганий сон вночі та відповідно розбитість вранці та сонливість вдень.

Сенситивний тип, на відміну попереднього типу відрізняється високою чутливістю як до веселих, так і до лякаючих чи сумних подій. Середнє значення за даним типом становить 5,75 балів. Підлітки сенситивного типу не люблять функціональних, рухливих ігор, не пустують, уникають знаходження у великих компаній. Зі сторонніми, виявляють боязкість і сором'язливість, серед ровесників створюють відчуття замкнутих. З близькими і знайомими можуть бути хорошими друзями. Віддають перевагу спілкуванню з людьми молодшим або старшими за себе. Слухняні, люблять батьків.

Психастенічний тип характеризується схильністю до роздумів, самоаналізу, оцінки поведінки оточуючих. Через те, що їх інтелектуальне формування випереджає ровесників, вони вибирають спілкування з людьми старшими за себе. Середнє значення за даним типом становить 6,37 балів. Нерішучість у них поєднується з самовпевненістю, судженням та безапеляційними поглядами. У тих випадках, коли потрібна особлива обачність та пильність, вони схильні до імпульсивних вчинків.

За інтровертованим типом середні показники становлять 5,91 бал. Діти такого типу замкнуті, спілкуванню з ровесниками обирають самотність чи компанію старших. Демонстративно виявляють байдужість, не захоплюються спілкуванням з іншими людьми. Не розуміють емоцій, переживань, становище оточуючих, не виявляють співчуття. Власні відчуття намагаються не виявляти. Однолітки нерідко намагаються триматися від них подалі, і завдяки чому налаштовані до шизоїдів вороже.

Епілептоїдний тип підлітків схильний до кривди молодших, прояву агресії до тварин, знущань з тих, хто неспроможний дати здачі. Їм характерні владність, жорстокість, самолюбство. Середнє значення серед опитуваних даного типу становить 6,58 балів. У компанії інших дітей прагнуть бути не просто головним, а володарем. У групах, якими вони керують, встановлюють жорстокі, самодержавні порядки. Проте їхня влада тримається значною мірою на добровільному підпорядкуванні інших дітей.

Підлітки демонстративного типу прагнуть зайняти виняткове становище серед ровесників, звертати на себе увагу, впливати на оточуючих. Середнє значення за даним типом акцентуації характеру становить 6,37 балів. Найчастіше стають ініціаторами різноманітних заходів. При цьому вони нездатні організувати оточуючих, так як не можуть стати неформальним лідером, заслужити авторитет у однолітків.

Підлітки нестійкого типу виявляють підвищений потяг до розваг, неробства. Відсутні у них інтереси, життєві цілі, хвилювання відносно майбутнього. Середнє значення становить 5,16 балів за Часто їх характеризують як таких, що пливуть за течією.

Таким чином, обдаровані підлітки з високим рівнем інтелекту схильні до формування невротичних симптомів сильніше, ніж підлітки зі середнім рівнем інтелекту.

3.3 Взаємозв'язок обдарованості особистості та її акцентуацій Характеру

З метою узагальнення отриманих результатів та виділення взаємозв'язків між показниками використаних методик був застосований кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнтів r -Спірмена.

В результаті було сформовано кореляційну таблицю.

Таблиця 3.5

**Результати дослідження взаємозв'язку показників обдарованості
підлітків та акцентуацій характеру**

Акцентуації	Г	Ци	Л	А	С	Т	І	Е	Де	Не
Обдарованість	іп	кл	а	ст	е	р	н	пі	мо	сті
ь	е	оїд	бі	е	н	и	т	л	нс	йк
	р	ни	л	н	с	в	р	е	тр	ий
	т	й	ь	о-	и	о	о	п	ат	ти
	и	ти	н	н	т	ж	в	т	ив	п
	м	п	и	ев	и	н	е	ої	ни	
	н		й	р	в	о-	р	д	й	
	и		т	от	н	п	т	н	ти	
	й		и	и	и	ед	о	и	п	
	т		п	ч	й	а	в	й		
	и			н	т	н	а	т		
	п			и	и	т	н	и		
				й	п	и	и	п		
				т		ч	й			
				и		н	т			
				п		и	и			
						й	п			
						т				
						и				
						п				
Вербальний інтелект	0,23	-0,01	-0,27	-0,05	-0,17	0,40	0,06	0,22	0,34	0,25
Фактор А	0,21	0,01	-0,21	-0,09	-0,12	0,39	0,02	0,19	0,36	0,22

Фактор В	0,16	0,02	-0,2 4	-0,0 3	-0,1 2	0,34	0,0 2	0,25	0,36	0,26
Фактор С	0,25	0,03	-0,2 7	-0,0 6	-0,1 2	0,35	0,0 5	0,26	0,36	0,33
Фактор Д	0,22	-0,01	-0,2 9	-0,0 6	-0,1 7	0,35	0,0 5	0,22	0,35	0,28
Фактор К	0,24	0,01	-0,2 5	-0,0 9	-0,1 6	0,40	0,0 3	0,25	0,41*	0,32
Фактор М	0,23	0,01	-0,2 5	-0,1 5	-0,1 0	0,34	0,0 8	0,28	0,36	0,35
Фактор Н	0,25	0,04	-0,2 3	-0,0 6	-0,1 3	0,40 *	0,0 4	0,25	0,42*	0,36
Фактор П	0,20	0,03	-0,2 4	-0,0 6	-0,1 6	0,36	0,0 6	0,23	0,42*	0,29
Допитливість	-0,1 1	-0,51 *	-0,2 6	-0,3 0	-0,3 1	0,16	-0,3 9	-0,4 2*	-0,55 **	-0,41 *
Надчутливість до проблем	-0,0 1	0,01	-0,1 3	0,45 *	-0,1 0	0,08	-0,0 8	0,00	-0,04	0,14
Здатність до прогнозування	0,22	0,05	-0,1 5	-0,3 5	-0,1 1	0,05	0,9 7	0,17	0,41*	0,28
Словарний запас	-0,3 6	-0,38	-0,0 0	0,39	0,0 4	-0,2 9	-0,1 7	-0,0 8	-0,21	-0,38
Здатність до оцінки	0,04	0,29	0,00	0,16	-0,0 6	-0,2 9	0,1 4	0,32	-0,00	0,16

Винахідливість	0,05	-0,19	-0,20	0,09	-0,06	0,01	0,0	0,07	-0,47	-0,02
Здатність роздумувати та мислити логічно	0,32	0,16	0,96	-0,29	0,09	0,05	0,09	-0,02	0,25	0,06
Цілеспрямованість	-0,10	-0,26	-0,14	-0,26	-0,17	0,32	-0,23	-0,14	-0,27	-0,21
Вимогливість до результатів власної діяльності	0,03	-0,15	-0,15	0,22	-0,01	0,02	-0,16	-0,16	-0,30	-0,15
Рівень значущості	* - $p \leq 0,05$ ** - $p \leq 0,01$									

У таблиці 3.5 наведено результати кореляційного аналізу показників обдарованості та акцентуацій характеру серед досліджуваних підлітків.

В результаті було виявлено наступний статистично значущий взаємозв'язок між фактором Н (контроль) та таким типом акцентуації характеру як

«Тривожно-педантичний» встановлено наявність помірного прямого зв'язку на статистично достовірному рівні. Таким чином, чим вище фактор Н, тим вища ймовірність того, що у дитини буде спостерігатися схильність до розумів, саморефлексії, самовпевненості та навпаки. Взаємозв'язок спостерігається на статистично достовірному рівні значущості ($r=0,40^*$).

Фактор К як чутливість особистості взаємопов'язаний прямим помірним зв'язком та статистично достовірному рівні з демонстративним типом акцентуації характеру. Тобто, чим вища чутливість особистості, чим більше вона тягнеться до оточуючих, тим більше особистість прагне привертати до себе увагу оточуючих, зайняти виняткове місце серед однолітків. Взаємозв'язок спостерігається на статистично достовірному рівні значущості ($r=0,41^*$).

Окрім того демонстративний тип акцентуації характеру тісно пов'язаний з такими факторами обдарованості як фактор П (схильність до асоціальної поведінки) ($r=0,42^*$), здатність до прогнозування ($r=0,41^*$), а також оберненим помірним зв'язком з такими факторами як допитливість ($r=-0,55^{**}$), винахідливість ($r=-0,47^*$). Так, відмітимо, що зі зростанням схильності до асоціальної поведінки, здатності представляти результат рішення проблеми до того, як вона буде реально вирішена відмічатиметься схильність особистості до привернення уваги підлітком до власної особистості, окрім того, зі зниженням допитливості та винахідливості буде відмічатися рівень демонстративності підлітка.

Допитливість як складова обдарованості особистості та циклоїдний тип акцентуації характеру пов'язані зворотнім помірним зв'язком на статистично достовірному рівні значущості ($r=-0,51^*$). Тобто зростатиме апатичність та дратівливість в тому випадку, коли знижуватиметься схильність до пошуку нової інформації, нових знань, прагнення ставити багато запитань, незгасна дослідницька активність.

Надчутливість до проблем як компонент загальної обдарованості особистості пов'язана помірним прямим зв'язком з астено-невротичним типом акцентуації характеру. Тобто, здатність виявити проблеми, ставити запитання тісно пов'язана зі зростанням замкнутості, підвищеною стомлюваністю особистості. Взаємозв'язок спостерігається на статистично достовірному рівні значущості ($r=0,45^*$).

Таким чином, чим вищий рівень фактору Д, Н, П, а також надчутливості до проблем, здатності до прогнозування, тим вищий рівень таких типів акцентуації характеру як тривожно-педантичний, демонстративний, астено-невротичний. Чим нижчий рівень допитливості, винахідливості, тим вищий рівень такого типу акцентуації характеру як циклоїдний тип, демонстративний та нестійкий.

Висновки до третього розділу

Аналіз проведеного дослідження дозволяє сформулювати уявлення про особливості обдарованості підлітків та їхній тип акцентуації характеру.

Існуючі дослідження клініко-психологічних характеристик обдарованих підлітків вкрай нечисленні і носять суперечливий характер.

Деякі дослідники приходять до висновку, що підлітки з високим рівнем інтелекту більш тривожні та депресивні, схильні до думок про суїцид на відміну від своїх однолітків із середнім рівнем інтелекту. У той час як інші дослідники приходять до висновку, що підлітки з високим рівнем інтелекту більш адаптовані, комунікативні.

За результатами даного дослідження можна говорити, що ступінь емоційної стійкості у обдарованих підлітків достатньо високий.

Це каже про те, що обдаровані підлітки не володіють емоційною стійкістю, вони більш дратівливі, легко засмучуються, більш невротичні.

Цей факт можна пояснити тим, що в результаті дослідження у підлітків із високим рівнем чутливості відмічається демонстративний тип акцентуації характеру. Тобто, вони схильні привертати до себе увагу, бути в центрі уваги однолітків.

Таким чином, у структурі особистості обдарованих підлітків переважають такі риси як емоційна нестійкість, підвищена чутливість, витонченість, схильність до допитливості, дратівливість.

Таким чином, нами було встановлено наступні характеристики обдарованих підлітків, як:

- схильність до розумів, саморефлексії, самовпевненості;
- чутливість;
- схильність до привернення уваги підлітком до власної особистості;
- апатичність, дратівливість, замкнутість.

ВИСНОВКИ

Дане дослідження було спрямоване на виявлення клініко-психологічних особливостей обдарованих підлітків. Обдарованість багатогранний феномен, який може виявлятися у різних сферах життя.

На жаль, цей феномен найчастіше розглядається з погляду загальної та педагогічної психології, у клінічній психології досліджень, присвячених даній проблематиці не так багато, тому дана тема є актуальною.

В результаті вивчення кореляції між складовими обдарованості та типами акцентуацій характеру було виявлено наступне: існує статистично значущий взаємозв'язок між фактором Н (контроль) та таким типом акцентуації характеру як «Тривожно-педантичний» ($r=0,40^*$), фактор К як чутливість особистості взаємопов'язаний прямим помірним зв'язком та статистично достовірному рівні з демонстративним типом акцентуації характеру; демонстративний тип акцентуації характеру тісно пов'язаний з такими факторами обдарованості як фактор П (схильність до асоціальної поведінки) ($r=0,42^*$), здатність до прогнозування ($r=0,41^*$), а також оберненим помірним зв'язком з такими факторами як допитливість ($r=-0,55^{**}$), винахідливість ($r=-0,47^*$); допитливість як складова обдарованості особистості та циклоїдний тип акцентуації характеру пов'язані зворотнім помірним зв'язком на статистично достовірному рівні значущості ($r=-0,51^*$). надчутливість до проблем як компонент загальної обдарованості особистості пов'язана помірним прямим зв'язком з астено-невротичним типом акцентуації характеру.

Таким чином, чим вищий рівень фактору Д, Н, П, а також надчутливості до проблем, здатності до прогнозування, тим вищий рівень таких типів акцентуації характеру як тривожно-педантичний, демонстративний, астено-невротичний.

Чим нижчий рівень допитливості, винахідливості, тим вищий рівень такого типу акцентуації характеру як циклоїдний тип, демонстративний та нестійкий.

Отримані дані дають можливість виділити прогностичні особистісні особливості обдарованих підлітків, що виявляють високий рівень чутливості, дратівливості, замкнутості та апатичності. Таким чином, обдаровані підлітки потребують психологічної допомоги та психологічний супровід.

Так, результати даного дослідження можуть бути використані як з однієї сторони, що підтверджують факт того, що підлітки з характеризуються певним рівнем обдарованості та типом акцентуації характеру, а з іншого боку як заділ для подальших досліджень, з метою уточнення факторів, що зумовлюють цю відмінність та розвитку даних характеристик протягом життя.

Крім того, є важливим подальше вивчення феномена обдарованості з погляду клінічної психології, оскільки деякі респонденти цього дослідження певним типом акцентуації характеру, особливості виникнення та перебігу яких необхідно було б прояснити і використовувати для покращення психологічної допомоги по проблемі обдарованості у підлітковому віці та вирішення проблем, що виникають на цьому етапі життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова, О. Є. Обдарованість: досвід історичного і порівняльного аналізу. Житомир : ЖДУ, 2019. 456 с.
2. Бобраков Т.М. Особливості обдарованої дитини та їх врахування у навчально-виховному процесі. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2019. 121с.
3. Басюк, Н. А. Обдарованість: її виявлення та розвиток. Вісник Житомирського державного університету:Педагогічні науки. 2019. Вип. 46. 20с.
4. Виготський Л.С. Психологія людини: Ніжин, 2001. 111с.
5. Виготський Л.С. Психологія підлітка. «Педагогіка», с.242
6. Гільбух Ю. Як не вбити талант. Народна освіта. №4. 2021. 22с.
7. Гнатко М.М. Деякі особистісно-когнітивні особливості творчо обдарованих підлітків. Педагогіка і психологія. Київ: Педагогічна думка, 2021. №2. 108с.
8. Гудим І. Обдаровані діти : виявлення, навчання, розвиток. Справи Сімейні. URL : <https://familytimes.com.ua/vikhovannya/obdarovani-diti-viyavlennya-navchannya-rozvitok> (Дата звернення: 21.01.2023)
9. Галиця В. В., Самко А. В., Толмосова Н. М. Особливості роботи викладачів вищих навчальних закладів з обдарованими студентами : досвід і перспективи. Запорозж. мед. журн. Запоріжжя. 2011. № 2 (13). 65с.
10. Гудь М. К. Обдаровані діти. Психолого-педагогічні аспекти роботи. 2020.-№ 45. 293с.
11. Грицан О.В. Сучасні підходи до виявлення та навчання обдарованої дитини:Миколаїв. 2019.184с.
12. Дворецька Г.В. Соціологія: Навч. посібник. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2002. 472 с .

13. Дідковська, Л. І. Особливості Я-концепції творчо обдарованих підлітків. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Актуальні проблеми обдарованості. Психологія обдарованості. 2015. 76с.
14. Дічек Н. Питання обдарованості в українській психології. Світогляд, 2021, №3 (89). 27с.
15. Зазимко О.В. Психолого-педагогічні вимоги до ідентифікації технічної обдарованості в юнацькому віці. Київ: Педагогічна думка, 2021. - №2. 23с.
16. Здібності обдарованих дітей. Перший астрологічний. 2021. URL: <https://vcf.vn.ua/dopovid-na-temupsixologichni-osoblivosti-obdarovanix-ditej/> (Дата звернення: 12.01.2023)
17. Зорочкіна Т. Види та типи обдарованості особистості. Наукові записки. Серія : педагогічні науки. 2013. Вип. 122. 152с.
18. Завгородня Н.М. Підготовка вчителів до роботи з обдарованими дітьми з метою їхньої соціологізації. Наукові записки кафедри педагогіки. Харків: Константа. 2020. Вип.. 7. 325с.
19. Ігнатова О. О. Поговоримо про талант та здібності. 2019. URL : <http://7.school-info.te.ua/blog/17-psihologija/pogovorimo-pro-talant-ta-zdibnosti>. (Дата звернення: 21.01.2023).
20. Кравчук Н.П. Психолого-педагогічні аспекти обдарованості дітей дошкільного віку. Дошкільний педагог. 2021. № 33. Т. 2. 177с.
21. Кульчицька О.І. Специфіка дитячої обдарованості. Обдарована дитина. 2021. №1. 84с.
22. Ковальська Н. Я. Обдаровані діти: виявлення, навчання, розвиток. Посібник. 2012. 203 с.

23. Клименюк Ю.М. Обдаровані діти, їх виявлення та діагностика. Проблеми освіти : збірник наукових праць. Спецвипуск. Вінниця – Київ, 2015. 50с.
24. Лисенко Н.В. Обдарована дитина у просторі виховних інновацій: матеріали науковопрактичного онлайн-вебінару. Івано-Франківськ: ПНУ, 2021. 78 с.
25. Лавриненко С.Л. Батькам обдарованої дитини: психологічні поради щодо виховання. Обдарована дитина: 2019 №6.163с.
26. Лазарович Н. Природа – джерело обдарованості. Івано-Франківськ, 2018. 31 с.
27. Марущак В.С. Саморозвиток як фактор становлення інтелектуально обдарованої особистості. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. 2021. №. 4. 140с.
28. Марчук А. Обдарованість та проблеми виховання обдарованих дітей. Комунальна установа «Глибоцький центр професійного розвитку педагогічних працівників». 2020. URL : <http://surl.li/atzru>. (Дата звернення: 21.01.2021)
29. Моляко М.О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
30. Музика О.М. Ціннісна взаємодія як чинник розвитку обдарованої особистості. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Київ.2019. №6. 6с.
31. Новгородська М. Теоретичні основи профілактики залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища. Інституту обдарованої дитини НАПН України. Київ. 2021. № 2 (81). 194с.

32. Особливості обдарованих дітей. URL: <https://junist.com.ua/dokumentatsiia/nashi-zakhody/35-osoblyvosti-obdarovanykh-ditei> (Дата звернення: 12.01.2023)
33. Обдаровані діти – скарб нації. Інститут обдарованої дитини НАПН Україна. Київ. 2021. 574с.
34. Панок В.Г., Чаплак Я.В., Андрєєва Я.Ф. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультації : навч. посібник / за заг. ред. В.Г. Панка, І.М. Зварича. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 384 с.
35. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов. К.: Академвидав, 2006. 424 с.
36. Психолого-педагогічний супровід обдарованих дітей. Обдарована дитина URL: <https://shcolayspeha.dnepredu.com/uk/site/obdarovana-ditina.html> (Дата звернення: 12.01.2023)
37. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
38. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Полякова І. В., Харківська А. А. Технології розвитку креативних здібностей майбутніх учителів : монографія / Комунальний заклад «Харківська гуманітарнопедагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : Видавець О. А. Мірошніченко, 2019. 272 с.
39. Порох Л. Ю. Робота зі здібними та обдарованими дітьми. Рідна школа. 2021. № 3. 40с.
40. Попович О. Обдарованість і її значимість для розвитку особистості. 2019. №23-24. 22с.
41. Плаксенкова І.О. Духовне виховання як важливий соціально-психологічний аспект формування інтелектуального потенціалу

особистості. Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. Київ: 2020. 32с.

42. Плаксенкова І.О. Інтелектуальний розвиток обдарованого учня з точки зору зарубіжного досвіду. Навчання і виховання обдарованої дитини: Київ. №5. 2021.187с.

43. Плаксенкова І.О. Особливості психолого-педагогічного супроводу самопізнання обдарованих підлітків. Київ. №6. 2011 25с.

44. Плаксенкова І. О. Особистісно-креативний підхід як один із підходів до розвитку самопізнання обдарованих учнів. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ: 2021. 324 с.

45. Плаксенкова І.О. Діагностика інтелектуальних якостей обдарованих підлітків: результати та прогноз. Освіта та розвиток обдарованої особистості : щомісячний науково-методичний журнал. Київ: Інститут обдарованої дитини. 2019. 52с.

46. Плаксенкова І.О. Обґрунтування моделі розвитку самопізнання обдарованих підлітків. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2022. 400 с.

47. Палагнюк О.В., Романюк І.І. Обдарованість на перетині психологічних і педагогічних наук. Молодий вчений. № 7.1 (71.1). 2019. 58с.

48. Ревть А., Карпенко О. Розвиток обдарованості студентської молоді у ЗВО України. Людинознавчі студії. Серія : Педагогіка. 2020. № 43. С. 51–62.

49. Романова О. О., Мудрик О. В. Технологія роботи з обдарованими студентами шляхом використання інтерактивних методів навчання. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2018. № 61. Т. 2. С. 172–175.

50. Слободянюк Л.І. Особливості пам'яті дітей з підвищеними розумовими здібностями. Практична психологія і соціальна робота. 2020. №8. 46с.

51. Соцька М.В. Система психолого-педагогічного супроводу здібних і обдарованих учнів у загальноосвітньому навчальному закладі. Обдарована дитина. 2010. № 3. 45с.

52. Синявський Д. О. Особливості самоприйняття у обдарованих підлітків / Нац. ун-т «Києво Могилянська акад.». Київ. 2020. 66 с

53. Тихоліс О.М. Підтримуємо обдарованість URL: <https://22school.if.ua/wp-content/uploads/2021/11/obdarovani.pdf> (Дата звернення: 21.01.2023)

54. Тимченко А.А. Проблема дитячої обдарованості в сучасній педагогіці: технологічний підхід. Науковий вісник МДУ імені В.О. Сухомлинського. 2021. 97с.

55. Токарева Л.Д. Психологічні умови сприяння розвитку творчих здібностей дитини. URL: https://lib.iitta.gov.ua/6389/1/2010%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85_%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8_%D1%81%D0%BF333333.pdf (дата звернення: 21.01.2023).

56. Трухін І.О. Соціальна психологія спілкування: Навчальний посібник для студентів спеціальностей Практична психологія і Соціальна педагогіка. Київ: НПУ ім. Драгоманова, 2003. 244 с.

57. Філіпська С. Психологічні особливості та аспекти поведінки обдарованих дітей. Політехнічний ліцей НТУУ «КПІ». Київ. 2018. URL : <http://surl.li/atzqt>. (Дата звернення: 21.01.2023)

58. Хмурина Т. О. Аналіз результатів дослідження потреб обдарованих дітей середньої та старшої школи. Науковий вісник Ужгородського

національного університету. Серія : Педагогіка, соціальна робота. 2014. Вип. 32. 202с.

59. Циганкова, Е. Обдарованість як проблема. Психопрофілактика. Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2019. 65с.

60. Шевчишена, О. В. Вплив особистісних якостей і властивостей на становлення та розвиток обдарованості в підлітковому віці. Молодий вчений. 2016. Вип. 34. №7. 394с.

61. Янчук І. Розвиток творчої обдарованості дітей. 2022. №2. 18с.

62. Якимова І.О. Розвиток самопізнання обдарованих підлітків (рекомендації для психологів та педагогів). Київ: Інститут обдарованої дитини, 2019. 192 с.

63. Яремчук, С. В. Характеристики самоприйняття та можливості їх діагностики. 2019. № 2. 129с.

64. Якимова І.О. Розвиток рефлексивних умінь обдарованих підлітків на шляху до самопізнання. Освіта та розвиток обдарованої особистості : щомісячний науково-методичний журнал. Київ: Інститут обдарованої дитини. 2019. 63с.

65. Якимова І.О. Програма розвитку самопізнання обдарованих підлітків. 2019. 91с.

66. Якимова І.О. Психологічні особливості розвитку самопізнання обдарованих підлітків : Методичні рекомендації. Київ : Інститут обдарованої дитини. 2020. 24 с.

67. Marnell L. Hayes, Robert S. Sloat Suicide and the Gifted Adolescent// Journal for the Education of the Gifted, 1990, P. 229 – 244

68. Renzulli J.S. The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity // Sternberg R.I., Davidson J.E. (eds). Conceptions of giftedness. Cambridge: Cambr. Univ. Press, 1986. P. 53 — 92.

69. Sternberg R.J. Intellectual styles. Theory and classroom implications. In: // Pressusen B.Z. (Ed.). Learning and thinking styles: Classroom, interaction. Washington DC: Nat. Educ. Association., 1990 P. 18-42

70. Staats A.W., Burns G.L. Intelligence and child development: What intelligence is and how it is learned and functions. // Genetic Psychol. Monograph. V. 104., 1981 P. 237-301.